

عقلانیت سیاسی
دانش‌پژوه فارابی و توماس آکویناس

دکتر حسن مجیدی

www.ketab.ir

انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)
تهران: بزرگراه شهید چمران،
پل مدیریت
تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵
E-mail: isu.press@yahoo.com
فروشگاه اینترنتی:
www.ketabesadiq.ir

دانشگاه امام صادق

عقلانیت سیاسی در اندیشه فارابی و توماس آکویناس ■ تألیف: دکتر حسین مجیدی
ناشر: دانشگاه امام صادق (ع) ■ چاپ اول: ۱۳۹۳ ■ قیمت: ۲۳۵۰۰۰ ریال ■ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

چاپ و صحافی: زلال کوثر ■ شابک: ۹۷۸۶۰۰۲۱۴۴۱۴۰

همه حقوق محفوظ و متعلق به ناشر است.

سرنشانه: مجیدی، حسن، ۱۳۵۰ -
عنوان و نام پدیدآور: عقلانیت سیاسی در اندیشه فارابی و توماس
آکویناس / حسن مجیدی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۹۳.
مشخصات ظاهری: ۵۱۲ ص.
فروست: انتشارات دانشگاه امام صادق (ع)؛ ۶۲۱ سیاست؛ ۶۹
شابک: ۲۳۵۰۰۰ ریال : ۹۷۸۶۰۰۲۱۴۴۱۴۰
موضوع: فارابی، محمدبن محمد، ۹۲۶ - ۹۳۹ ق. - دیدگاه درباره عقل گرایی سیاسی
موضوع: توماس آکویناس قدیس، ۱۲۲۵ - ۱۲۷۳ م. - دیدگاه درباره عقل گرایی سیاسی
موضوع: عقل گرایی - جنبه‌های سیاسی
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)
رده بندی کنگره: ۱۳۹۳ ۷۷ ۳/ ۷۶ JA
رده بندی دیویی: ۳۰۶/۲
شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۷۴۴۷۲

فهرست مطالب

۱۳		سخن ناشر
۱۵		پیشگفتار
۱۷		بخش اول: کلیات
۱۹		فصل ۱. طرح تحقیق
۱۹		مقدمه
۲۰		۱-۱. پرسش های تحقیق
۲۱		۲-۱. فرضیه تحقیق
۲۱		۳-۱. مفاهیم اساسی پژوهش
۲۱		۱-۳-۱. سیاست
۲۲		۲-۳-۱. اندیشه سیاسی
۲۳		۳-۳-۱. عقلانیت مدرن
۲۴		۴-۳-۱. اصالت عقل
۲۶		۵-۳-۱. عقل سیاسی و عقلانیت سیاسی
۳۱		۴-۱. سازماندهی کتاب
۳۳		فصل ۲. روش شناسی و روش تحقیق
۳۳		مقدمه
۳۴		۱-۲. تقسیم های گوناگون روش تحقیق
۳۶		۲-۲. هرمنوتیک ریکور
۳۶		۱-۲-۲. تعریف هرمنوتیک
۳۷		۲-۲-۲. متن محوری
۳۸		۳-۲-۲. اهمیت مفسر

۴۱	۲-۴. اعتبار تأویل و تفسیر.....
۴۲	۳-۲. مقایسه و تطبیق.....
۴۵	فصل ۳. سیر تطوّر مفهوم عقل.....
۴۵	مقدمه.....
۴۵	۳-۱. عقل در لغت و تعریف فلسفی آن.....
۴۵	۳-۱-۱. معانی لغوی عقل.....
۴۸	۳-۱-۲. تعاریف و معانی فلسفی عقل.....
۵۰	۳-۲. عقل در دوره کلاسیک.....
۵۰	۳-۲-۱. عقل در یونان باستان.....
۵۵	۳-۲-۲. افلاطون.....
۵۶	۳-۲-۳. ارسطو.....
۶۴	۳-۲-۴. مکتب اسکندرانیه.....
۶۸	جمع‌بندی بخش اول.....
۷۱	بخش دوم: عقلانیت سیاسی در اندیشه فارابی.....
۷۳	فصل ۴. زندگی، زمینه فکری و زمانه فارابی.....
۷۳	مقدمه.....
۷۶	۴-۱. زندگی فارابی.....
۸۱	۴-۲. اخلاق فردی فارابی.....
۸۳	۴-۳. زمینه اندیشه فارابی.....
۸۳	۴-۳-۱. زمینه اجتماعی شکل‌گیری فلسفه فارابی.....
۸۵	۴-۳-۲. زمینه فکری فلسفه فارابی.....
۱۰۵	فصل ۵. اصول و مبادی عقلانیت سیاسی فارابی.....
۱۰۵	مقدمه.....
۱۰۶	۵-۱. عقلانیت در معرفت‌شناسی.....
۱۰۶	۵-۱-۱. تعریف معرفت.....
۱۰۶	۵-۱-۲. معرفت حسی.....
۱۰۸	۵-۱-۳. تجربه.....
۱۱۱	۵-۱-۴. معرفت عقلی.....
۱۱۶	۵-۱-۵. ارزیابی نظریه عقل فارابی.....

۱۱۸.....	۵-۱-۶. دوگانگی نظریه عقل فارابی.....
۱۲۰.....	۵-۲. عقلانیت و هستی‌شناسی.....
۱۲۰.....	۵-۲-۱. عقلانیت و کیهان‌شناسی.....
۱۲۲.....	۵-۲-۲. عقلانیت و خداشناسی.....
۱۲۳.....	۵-۲-۳. عقل فعال، بالفعل، هیولانی و مستفاد.....
۱۳۸.....	۵-۲-۴. عقلانیت و انسان‌شناسی.....
۱۴۷.....	فصل ۶. عقلانیت و غایات سیاست.....
۱۴۷.....	مقدمه.....
۱۴۸.....	۶-۱. اخلاق و علم مدنی.....
۱۵۴.....	۶-۲. سعادت.....
۱۵۹.....	۶-۲-۱. درک سعادت به‌مثابه نوعی تعقل.....
۱۵۹.....	۶-۲-۲. عقل مستفاد و حصول سعادت.....
۱۶۰.....	۶-۲-۳. حصول سعادت با ادراک عقلی.....
۱۶۱.....	۶-۳. فضیلت.....
۱۶۲.....	۶-۳-۱. فضایل نظری.....
۱۶۷.....	۶-۳-۲. فضایل خلقیه (اخلاقی).....
۱۶۸.....	۶-۴. عقلانیت و خیر و شر.....
۱۶۸.....	۶-۴-۱. عقل عامل تمیز خیر و شر.....
۱۶۹.....	۶-۴-۲. عقلانیت انسان، خاص‌ترین خیر.....
۱۷۲.....	۶-۵. عقلانیت و اراده و اختیار.....
۱۷۶.....	۶-۶. الزامات و راه‌های نیل به سعادت.....
۱۷۶.....	۶-۶-۱. فیلسوف، نبی، واضع قوانین، امام و ملک.....
۱۷۷.....	۶-۶-۲. عقل راه رسیدن به سعادت.....
۱۷۷.....	۶-۶-۳. حیات اجتماعی و تعاون شهروندان.....
۱۷۸.....	۶-۶-۴. حکومت.....
۱۷۹.....	۶-۶-۵. شرایط اقلیمی و جغرافیایی مساعد.....
۱۸۳.....	فصل ۷. عقلانیت در ارکان مدینه فاضله.....
۱۸۳.....	مقدمه.....
۱۸۵.....	۷-۱. انسان‌شناسی سیاسی.....
۱۸۸.....	۷-۲. اجتماع.....

۱۹۰	۳-۷. رئیس اول مدینه فاضله
۱۹۰	۱-۳-۷. جایگاه رئیس اول و عقلانیت او
۱۹۳	۲-۳-۷. اوصاف رئیس اول
۱۹۹	۴-۷. عقلانیت و نظریه نبوت
۱۹۹	۱-۴-۷. حکمت و نبوت
۲۰۲	۲-۴-۷. نبوت و عقل فعال
۲۰۸	۳-۴-۷. نظریات مختلف درباره اتصال یا وحدت با عقل فعال
۲۱۵	فصل ۸. عقلانیت، مدینه فاضله و دین
۲۱۵	مقدمه
۲۱۶	۱-۸. عقلانیت و شهروندان مدینه فاضله
۲۲۳	۲-۸. دین و عقلانیت در مدینه فاضله
۲۲۳	۱-۲-۸. نظریات مختلف در باب رابطه عقل و دین
۲۳۱	۲-۲-۸. معنای دین و مله
۲۳۵	۳-۸. امتیازات عقلانیت الهی و فلسفه بر دین
۲۳۵	۱-۳-۸. برتری در زبان
۲۳۶	۲-۳-۸. افاده معنا
۲۳۷	۳-۳-۸. تقدم زمانی
۲۳۸	۴-۳-۸. دین تابع فلسفه و عقلانیت
۲۳۹	۵-۳-۸. برتری عقل بر ایمان دینی
۲۳۹	۶-۳-۸. جایگاه برتر عقل در پیوند با دین
۲۴۱	۷-۳-۸. عقل و دینداری
۲۴۲	۴-۸. عقل و سیاست آرمان‌گرا و واقع‌گرا
۲۴۴	۱-۴-۸. سیاست آرمان‌گرا
۲۴۶	۲-۴-۸. عقلانیت و سیاست واقع‌گرا
۲۵۱	۳-۴-۸. پیوند آرمانی عقل و دین و سیاست
۲۵۴	جمع‌بندی بخش دوم
۲۶۹	بخش سوم: عقلانیت سیاسی در اندیشه توماس آکویناس
۲۷۱	فصل ۹. زندگی، زمینه فکری و زمانه توماس آکویناس
۲۷۱	مقدمه

۲۷۲.....	۱-۹. زندگی توماس.....
۲۷۵.....	۲-۹. زمینه شکل گیری اندیشه توماس.....
۲۸۵.....	فصل ۱۰. مبادی عقلانیت سیاسی توماس آکویناس.....
۲۸۵.....	مقدمه.....
۲۸۷.....	۱-۱۰. عقلانیت و معرفت شناسی.....
۲۹۰.....	۱-۱-۱۰. معرفت عقلی.....
۲۹۸.....	۱-۱-۱۰. ادراک حسی.....
۳۰۲.....	۲-۱۰. تفاوت ادراک عقلی و حسی.....
۳۰۳.....	۱-۲-۱۰. قوه متخیله.....
۳۰۵.....	۲-۲-۱۰. فرایند شناخت.....
۳۰۶.....	۳-۱۰. عقلانیت و هستی شناسی.....
۳۰۶.....	۱-۳-۱۰. معنای هستی.....
۳۰۹.....	۲-۳-۱۰. تمایز ذات از هستی.....
۳۱۰.....	۳-۳-۱۰. عقل و خداشناسی.....
۳۱۵.....	۴-۳-۱۰. عقلانیت و جهان شناسی.....
۳۱۹.....	۵-۳-۱۰. عقل و انسان.....
۳۲۷.....	فصل ۱۱. عقلانیت و غایات سیاست (در نظریه اخلاق).....
۳۲۷.....	مقدمه.....
۳۲۸.....	۱-۱۱. عقلانیت و اخلاق.....
۳۳۲.....	۲-۱۱. سعادت غایت سیاست.....
۳۳۳.....	۱-۲-۱۱. تعریف سعادت.....
۳۳۷.....	۲-۲-۱۱. سعادت و رویت عقلانی علت اول.....
۳۳۹.....	۳-۲-۱۱. عقلانیت و خیر و شر.....
۳۴۰.....	۳-۱۱. الزامات نیل به سعادت.....
۳۴۰.....	۱-۳-۱۱. فضیلت.....
۳۴۸.....	۲-۳-۱۱. عقلانیت و اراده.....
۳۵۳.....	۳-۳-۱۱. ایمان و وحی و عدم کفایت عقل.....
۳۵۷.....	فصل ۱۲. عقلانیت در ارکان سیاست.....
۳۵۷.....	مقدمه.....
۳۶۰.....	۱-۱۲. انسان شناسی سیاسی.....

۳۶۱	۱۲-۱-۱. انسان‌شناسی توماس به‌عنوان یک مسیحی
۳۶۴	۱۲-۱-۲. انسان، حیوان اجتماعی - سیاسی
۳۶۸	۱۲-۲. جامعه
۳۷۰	۱۲-۳. دولت
۳۷۵	۱۲-۴. قانون
۳۷۹	۱۲-۴-۱. قانون ابدی - ازلی، «عقل خداوند»
۳۸۰	۱۲-۴-۲. قانون طبیعی
۳۸۵	۱۲-۴-۳. قانون بشری
۳۹۴	۱۲-۴-۴. قانون الهی
۳۹۶	۱۲-۵. عدالت
۳۹۷	۱۲-۵-۱. عدالت اجتماعی
۳۹۹	۱۲-۵-۲. عقلانیت میزان عدالت
۴۰۰	۱۲-۵-۳. شرط وصول به عدالت
۴۰۳	فصل ۱۳. عقلانیت سیاسی و دین
۴۰۳	مقدمه
۴۱۱	۱۳-۱. عقلانیت و ایمان
۴۱۶	۱۳-۲. عقل و وحی
۴۱۸	۱۳-۳. دین و سیاست
۴۲۰	۱۳-۴. کلیسا و دولت
۴۲۷	۱۳-۵. حکومت مطلوب، عقلانیت بشری و دین
۴۳۰	۱۳-۵-۱. مشروعیت حاکم
۴۳۲	۱۳-۵-۲. مسئولیت‌های پادشاه
۴۳۳	۱۳-۵-۳. شهر شایسته حکومت پادشاه
۴۳۳	۱۳-۵-۴. نفی حکومت استبدادی
۴۳۵	۱۳-۷. برتری‌های دین بر عقلانیت بشری
۴۳۸	جمع‌بندی بخش سوم
۴۵۳	فصل ۱۴. مقایسه عقلانیت سیاسی در اندیشه فارابی و توماس آکویناس
۴۵۳	مقدمه
۴۵۳	۱۴-۱. زندگی و زمینه اجتماعی و فکری
۴۵۶	۱۴-۲. عقلانیت و معرفت‌شناسی

۴۶۰.....	۱۴-۳. مقایسه هستی‌شناسی
۴۶۳.....	۱۴-۴. اخلاق
۴۶۴.....	۱۴-۵. عقلانیت سیاسی
۴۶۹.....	نتیجه‌گیری
۴۷۵.....	منابع و مآخذ
۴۹۳.....	نمایه

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ»
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
 فَضَّلَنَا عَلَى كَثِيرٍ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ
 (قرآن کریم، سوره مبارکه النمل، آیه شریفه ۱۵)

سخن ناشر

فلسفه وجودی دانشگاه امام صادق علیه السلام که از سوی ریاست دانشگاه به کرات مورد توجه قرار گرفته، تربیت نیروی انسانی ای متعهد، باتقوا و کارآمد در عرصه عمل و نظر است تا از این طریق دانشگاه بتواند نقش اساسی خود را در سطح راهبردی به انجام رساند. از این حیث «تربیت» را می توان مقوله های محوری یاد نمود که وظایف و کارویژه های دانشگاه، در چارچوب آن معنا می یابد؛ زیرا که «علم» بدون «تزکیه» بیش از آنکه ابزاری در مسیر تعالی و اصلاح امور جامعه باشد، عاملی مشکل ساز خواهد بود که سازمان و هویت جامعه را متاثر و دگرگون می سازد.

از سوی دیگر «سیاست ها» تابع اصول و مبادی علمی هستند و نمی توان منکر این تجربه تاریخی شد که استواری و کارآمدی سیاست ها در گرو انجام پژوهش های علمی و بهره مندی از نتایج آنهاست. از این منظر پیشگامان عرصه علم و پژوهش، راهبران اصلی جریان های فکری و اجرایی به حساب می آیند و نمی توان آینده درخشانی را بدون توانایی های علمی - پژوهشی رقم زد و سخن از «مرجعیت علمی» در واقع پاسخ گویی به این نیاز بنیادین است.

دانشگاه امام صادق علیه السلام در واقع یک الگوی عملی برای تحقق ایده دانشگاه اسلامی در شرایط جهان معاصر است. الگویی که هم اکنون ثمرات نیکوی آن در فضای ملی و بین المللی قابل مشاهده است. طبعاً آنچه حاصل آمده محصول نیت خالصانه و

جهاد علمی مستمر مجموعه بنیان‌گذاران و دانش‌آموختگان این نهاد است که امید می‌رود با اتکاء به تأییدات الهی و تلاش همه‌جانبه اساتید، دانشجویان و مدیران دانشگاه، بتواند به مرجعی تمام‌عیار در گستره جهانی تبدیل گردد.

معاونت پژوهشی دانشگاه امام صادق علیه السلام باتوجه به شرایط، امکانات و نیازمندی جامعه در مقطع کنونی با طرحی جامع نسبت به معرفی دستاوردهای پژوهشی دانشگاه، ارزیابی سازمانی - کارکردی آن‌ها و بالاخره تحلیل شرایط آتی اقدام نموده که نتایج این پژوهش‌ها در قالب کتاب، گزارش، نشریات علمی و... تقدیم علاقه‌مندان می‌گردد. هدف از این اقدام - ضمن قدردانی از تلاش خالصانه تمام کسانی که با آرمان و اندیشه‌ای بزرگ و ادعایی اندک در این راه گام نهادند - درک کاستی‌ها و اصلاح آنها است تا از این طریق زمینه پرورش نسل جوان و علاقه‌مند به طی این طریق نیز فراهم گردد؛ هدفی بزرگ که در نهایت مرجعیت مکتب علمی امام صادق علیه السلام را در گستره بین‌المللی به همراه خواهد داشت. (انشاء الله)

وَلِلَّهِ الْحَمْدُ

معاونت پژوهشی دانشگاه

پیشگفتار

خداوند:

«به روح القدس (عقل فعال) جان مرا نیز روحانی گردان و با
حکمت بالغه خویش حس و عقل مرا دریاب و انس با فرشتگان
را جایگزین انس با طبیعت گردان» (فارابی، دعاء عظیم، فقره ۸)

متن اولیه این کتاب در واقع رساله دکتری نگارنده در دانشگاه تربیت مدرس بوده
است که اکنون با افزودنی‌ها و بهره‌گیری از برخی منابع جدید، به جامعه علمی کشور
تقدیم می‌شود. لازم می‌دانم از راهنمایی‌ها و کمک‌های فکری استاد معظم دکتر
غلامحسین ابراهیمی دینانی و نیز استادان بزرگوار آقایان دکتر حاتم قادری، دکتر حسین
بشیریه، دکتر رضا داوری اردکانی و دکتر سید علیرضا بهشتی تشکر کنم. مسلماً
مسئولیت نقص‌ها و ایرادات متن کتاب بر عهده اینجانب است.

از جناب دکتر افتخاری معاون محترم پژوهشی سابق دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)،
جناب آقای دکتر عادل پیغامی معاون حال حاضر پژوهشی دانشگاه و دیگر مدیران این
حوزه بخصوص آقای رضا باقریان و آقای رضا عبداللهی که با صبر و شکیبایی، در
جهت نشر این اثر همت و تلاش زیادی مبذول داشتند؛ از دانشجوی فرهیخته‌ام آقای
امید شفیعی که در ویرایش و تنقیح و همسان‌سازی متن با دستورالعمل تدوین کتاب،
زحمت زیادی را پذیرا شد و از همه دوستان عزیزی که در دوران نگارش این اثر با
حمایت‌ها و تشویق‌های خود اینجانب را مساعدت کردند؛ سپاسگزارم.

و سرانجام از همسر من که سختی‌های دوران تدوین رساله را متحمل شد و از برادر بزرگواریم دکتر محسن مجیدی به پاس همه همراهی‌ها و حمایت‌ها و دلگرمی‌هایشان؛ صمیمانه تشکر می‌کنم.

حسن مجیدی

عضو هیئت علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه امام صادق (ع)

www.ketab.ir